Fikr-o-Nasar (Islamabad) 13:7 (1976)

سمتِ قبلہ کا تعیّن

(سُورج کے سایے کی مدد سے)

سیّد صمد حسین رضوی

تمام دنیا کے مسلمانوں کے لئے مکہ معظمہ کی طرف منہ کر کے نماز پڑھنا فرض قرار دیا گیا ہے۔ لہٰذا دنیا کے کسی بھی مقام سے مکہ معظمہ جس سمت میں واقع ہوتا ہے اُس کو "سمتِ قبلہ" کہتے ہیں جس کا جاننا ہر مسلمان کے لئے ضروری ہے۔ اس کے بغیر ہماری نمازیں صحیح نہ ہوں گی۔ برصغیر پاک و ہند کے مسلمانوں کے لئے علماء نے مغرب کی طرف منہ کر کے نماز پڑھنے کی اجازت دے رکھی کیونکہ یہاں کے بہت سے علاقوں سے مکہ معظمہ اندازاً مغرب ہی کی طرف سمجھا جاتا ہے۔ لیکن یہ عام اجازت، یا یوں کہئے کہ رعایتی اجازت صرف اُسی حالت میں درست سمجھی جا سکتی ہے جب کہ بالکل صحیح سمتِ قبلہ معلوم کرنے کے ذرائع موجود نہ ہوں، اور سوال مستقل مسجد تعمیر کرنے کا نہ ہو بلکہ انفرادی اور وقتی طور پر نماز پڑھنے کا ہو۔ ایسی صورت میں یہ سہولت دی جا سکتی ہے کہ مغرب کی طرف منہ کر کے نماز پڑھ لی جائے۔ بلکہ اگر صحیح مغرب کی سمت بھی معلوم نہ ہو سکے تو محض اندازے سے ہی مغرب کی سمت کا تعین کیا جا سکتا ہے۔ اس کے برخلاف اگر ایک مستقل مسجد تعمیر کرنے کا مسئلہ درپیش ہو تو پھر محض مغرب کی سمت کافی نہیں سمجھی جائے گی بلکہ ایسی صورت میں یہ لازم ہوگا کہ اُس مقام سے صحیح سمتِ قبلہ کا تعین کر کے مسجد کا رُخ بڑی احتیاط کے ساتھ قائم کیا جائے۔ اگر مسجد کا رُخ صحیح سمت قبلہ کی طرف نہ ہوگا تو وہاں نمازی جتنی نمازیں پڑھیں گے غلط ہوں گی اور ان سب غلط نمازوں کی ذمہ داری ان لوگوں پر آئے گی جو دیدہ و دانستہ اس میں کوتاہی کریں گے۔

اب جب کہ یہ واضح ہو گیا کہ کسی مقام سے مکہ معظمہ کی سمت ہی کو سمتِ قبلہ کہتے ہیں تو پھر یہ بھی ظاہر ہے کہ سمتِ قبلہ کہیں مغرب کی طرف ہوگی کہیں مشرق کی طرف، کہیں شمال کی طرف ہوگی کہیں جنوب

کی طرف۔ سمت قبلہ کا صحیح تعیّن کرنے کے لئے عام طور پر علم مثلث کروی سے مدد لی جاتی ہے۔ یعنی اگر ہمیں مکہ معظمہ کا عرض البلد و طول البلد (جو کہ بالترتیب ۲۱ و ۲۱ درجے شمال اور ۳۹ و ۴۹ درجے مشرق ہے) معلوم ہے اور اُس مقام کا عرض البلد و طول البلد بھی معلوم ہو جہاں سے سمتِ قبلہ معلوم کرنی ہے تو حساب لگا کر یہ معلوم کیا جا سکتا ہے کہ اُس مقام سے مکہ معظمہ کس سمت میں ہے۔ یعنی پہلے اُس مقام پر سمتِ قبلہ کا زاویہ معلوم کرنا ہوگا، اس کے بعد اُس مقام پر صحیح سمتِ شمال معلوم کرنی ہوگی، اور پھر ان دونوں کی مدد سے صحیح سمتِ قبلہ کا خط زمین پر قائم کیا جا سکتا ہے جس کی بنیاد پر مسجد کی تعمیر کی جا سکتی ہے۔ لیکن علم مثلث کروی سے سمتِ قبلہ کا زاویہ نکالنا ہر ایک کے بس کی بات نہیں ہے اور صحیح سمتِ شمال معلوم کرنا بھی اتنا آسان کام نہیں ہے کیونکہ قطب ستارے میں بھی تھوڑا سا فرق پڑ جاتا ہے اور قطب نما کی سوئی بھی صحیح شمال نہیں بتاتی۔

ان مشکلات کے پیشِ نظر میں نے مخصوص جدولیں بنائیں جن میں ہر انگریزی مہینے کی یکم، ۵، ۱۰، ۱۵، ۲۰، ۲۵ تاریخوں کے لئے تین ایسے اوقات نکالے ہیں جب کہ ایک سیدھی عموداً کھڑی ہوئی چھڑی کا سایہ یا تو سمتِ قبلہ کی طرف ہوتا ہے، یا سمتِ قبلہ سے عموداً ہوتا ہے، یا سمتِ قبلہ کے مخالف ہوتا ہے۔ اس قسم کے اوقاتِ سمتِ قبلہ ابھی تک کسی نے نہیں نکالے تھے۔ جہاں تک میری معلومات ہیں، میں نے دنیا میں سب سے پہلے یہ آسان طریقہ ایجاد کیا ہے جس کی مدد سے ایک معمولی سمجھ بوجھ کا آدمی بھی سمتِ قبلہ معلوم کر سکتا ہے۔ یہ اوقات پاکستان کے معیاری وقت کے مطابق ہیں اور میں نے علم مثلثِ کروی کی مدد سے متعین کئے ہیں۔ چونکہ سورج کی رفتار انگریزی مہینوں کی تاریخوں کے مطابق ہی کم و بیش قائم رہتی ہے اس لئے میں نے جو جدولیں بنائی ہیں وہ ہر سال کی تاریخوں کے لئے ہیں اور ہمیشہ کے لئے کار آمد ہیں۔ اس قسم کے اوقاتِ سمتِ قبلہ ہر ملک کے ہر شہر کے لئے علیحدہ علیحدہ نکالے جا سکتے ہیں، لیکن میں نے صرف پاکستان کے بارہ مشہور شہروں کی جدولیں یہاں پیش کی ہیں۔ جن کے نام یہ ہیں:-

(۱)۔ راولپنڈی اسلام آباد۔ (۲)۔ کراچی

(۳)۔ لاہور (۴)۔ پشاور

(۵)۔ کوئٹہ	(۶)۔ حیدر آباد
(۷)۔ نواب شاہ	(۸)۔ سکھر
(۹)۔ بہاولپور	(۱۰)۔ ملتان
(۱۱)۔ بنوں	(۱۲)۔ مظفر آباد۔

یہ جدولیں اُن مقامات کے لئے بھی استعمال کی جا سکتی ہیں جو اِن شہروں سے بالکل قریب واقع ہیں۔ ان جدولوں کو استعمال کرنے کے لئے نہ تو سمتِ قبلہ کا زاویہ معلوم کرنے کی ضرورت ہوتی ہے، نہ قطب ستارے کا مشاہدہ کرنا پڑتا ہے، نہ قطب نما کی سوئی کو آگے پیچھے کرنے کی حاجت ہوتی ہے۔ اس طریقہ میں صرف چند دقیقوں کا فرق بعض مقامات پر پڑ سکتا ہے لیکن یہ فرق اتنا کم ہے کہ عملی طور پر نظر انداز کر دینے کے قابل ہے۔ مثال کے طور پر اگر ہم راولپنڈی، اسلام آباد کے علاقے میں ایک مسجد بنانا چاہتے ہیں اور جون کے مہینے میں اُس مسجد کے صحیح رُخ کا فیصلہ کرنا چاہتے ہیں۔ یا کسی پُرانی بنی ہوئی مسجد کے رُخ کو دیکھنا چاہتے ہیں کہ وہ صحیح ہے یا غلط۔ تو پہلے راولپنڈی اسلام آباد کی جدول میں جون کی مطلوبہ تاریخ کے سامنے لکھے ہوئے اوقات کو دیکھنا چاہیئے۔ فرض کیجئے کہ ہماری مطلوبہ تاریخ ۵ رجون ہے اور اس تاریخ کو ہم صحیح سمتِ قبلہ کا تعین کرنا چاہتے ہیں۔ تو ہم مطلوبہ جدول میں جون کے مہینے کے سامنے لکھی ہوئی ۵ رجون کی تاریخ کو منتخب کریں گے۔ اس تاریخ کے سامنے تین اوقات دیئے ہوئے ہیں۔ ان تینوں میں سے کسی ایک وقت کو منتخب کر کے اس سے سمتِ قبلہ معلوم کی جا سکتی ہے۔ بلکہ اگر ہم چاہیں تو تجربۃً تینوں اوقات کو استعمال کر کے دیکھ سکتے ہیں تینوں اوقات سے وہی ایک صحیح سمتِ قبلہ حاصل ہو گی۔ بلکہ جدول میں دی ہوئی سال بھر کی تاریخوں کے اوقات سے بھی وہی ایک صحیح سمتِ قبلہ حاصل ہو گی۔ یہ حقیقت ہی ان جدولوں کے صحیح ہونے کا سب سے بڑا ثبوت ہے۔ ۵ رجون کی تاریخ کے آگے سب سے پہلے ۶ بج کر ۴۸ منٹ کا وقت لکھا ہے جب کہ سورج کا سایہ سمتِ قبلہ کی طرف ہوتا ہے۔ اس وقت پر اگر ہم ایک لکڑی بالکل سیدھی زمین پر کھڑی کریں تو اُس لکڑی کی جڑ سے اس کا سایہ جس سمت میں بھی پڑے گا وہی سمتِ قبلہ ہو گی۔ اس کے بعد ۱۱ بج کر ۵۵ منٹ کا وقت آتا

ہے ۔اس وقت پر سیدھی لکڑی کا سایہ سمتِ قبلہ سے عموداً ہوگا یعنی اگر ہم لکڑی کے سایے کا نشان زمین پر کھینچ کر اُس سایے پر عمود ڈالیں تو وہ عمود سمتِ قبلہ کو ظاہر کرے گا۔اس کے بعد ۱۴ بج کر ۹ منٹ کا وقت آتا ہے یعنی شام کے ۲ بج کر ۹ منٹ کا وقت ۔اِس وقت پہ اُسی سیدھی لکڑی کا سایہ سمتِ قبلہ کی مخالف سمت میں پڑے گا یعنی اس سایے کا خط بھی اگر زمین پر کھینچیں تو وہ بھی سمتِ قبلہ کی نشان دہی کرے گا۔اس طرح ان تینوں اوقات کی مدد سے ہمیں وہی ایک نتیجہ حاصل ہوگا۔تین وقت اس لئے دیئے گئے ہیں کہ آپ اپنی سہولت کے مطابق ان تینوں میں سے کوئی سا ایک "وقت" استعمال کر سکتے ہیں ۔بعض تاریخوں میں صرف دو وقت ممکن ہوتے ہیں اور بعض تاریخوں میں صرف ایک ہی وقت ممکن ہوتا ہے ۔سب سے بہتر وقت وہ ہوتا ہے جس میں اُس سیدھی لکڑی کا سایہ سب سے زیادہ لمبا پڑتا ہے ۔اس لمبے سائے کی مدد سے لمبی لائن زمین پر آسانی سے کھینچی جا سکتی ہے ۔اگر سایہ چھوٹا ہوگا تو زمین پر لائن آسانی سے نہیں کھینچی جا سکتی ۔بہرحال یہ پورے سال کی جدول ہے آپ جس مہینے کو اور جس تاریخ کو چاہیں منتخب کریں نتیجہ وہی حاصل ہوگا۔

ایک نہایت اہم بات یہ یاد رکھنی چاہیئے کہ ۲۸ مئی کو ۱۴ بج کر ۱۸ منٹ پر یعنی شام کے ۲ بج کر ۱۸ منٹ پر تمام دنیا میں (سوائے امریکہ کے جہاں اُس وقت سورج نظر نہیں آتا) سورج کا سایہ سمتِ قبلہ کے مخالف ہوتا ہے ۔اسی طرح ۱۶ جولائی کو بھی ۱۴ بج کر ۲۶ منٹ پر یعنی شام کے ۲ بج کر ۲۶ منٹ پر دنیا کے ہر مقام پہ سورج کا سایہ سمتِ قبلہ کے مخالف ہوتا ہے ۔یہ دونوں وقت ایسے ہیں جب کہ سورج ٹھیک خانہ کعبہ کے اُوپر سے گزرتا ہے ۔لہٰذا ان دونوں وقتوں میں سے کسی بھی وقت پر ہم جس جگہ سے بھی سورج کی طرف دیکھیں گے وہی صحیح سمتِ قبلہ ہوگی ۔

عرض البلد تقریباً ۳۳ درجے شمالی طول البلد تقریباً ۷۳ درجے مشرق	سمتِ قبلہ (سورج کے سایہ کی مدد سے) (۱) - راولپنڈی اسلام آباد اور ان کے نواحی علاقوں کیلئے	سایہ دیکھنے کیلئے کسی ایسی چیز کو منتخب کرنا چاہیئے جو بالکل عموداً کھڑی ہو

مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جبکہ سایہ: سمتِ قبلہ کی طرف ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)	سمتِ قبلہ سے عموداً ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)	سمتِ قبلہ کے مخالف ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)	مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جبکہ سایہ: سمتِ قبلہ کی طرف ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)	سمتِ قبلہ سے عموداً ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)	سمتِ قبلہ کے مخالف ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)
جنوری	۱	—	۱۱ - ۱۹	—	جولائی	۱	۹ - ۵۸	۱۲ - ۰	۱۴ - ۱۱
	۵	—	۱۱ - ۲۲	—		۵	۹ - ۵۵	۱۲ - ۰	۱۴ - ۱۴
	۱۰	—	۱۱ - ۲۴	—		۱۰	۹ - ۵۱	۱۲ - ۰	۱۴ - ۱۹
	۱۵	—	۱۱ - ۲۷	—		۱۵	۹ - ۴۷	۱۲ - ۰	۱۴ - ۲۴
	۲۰	—	۱۱ - ۳۰	—		۲۰	۹ - ۴۰	۱۲ - ۰	۱۴ - ۳۲
	۲۵	—	۱۱ - ۳۳	—		۲۵	۹ - ۳۳	۱۱ - ۵۹	۱۴ - ۳۹
فروری	۱	—	۱۱ - ۳۶	—	اگست	۱	۹ - ۲۱	۱۱ - ۵۸	۱۴ - ۵۰
	۵	—	۱۱ - ۳۷	—		۵	۹ - ۱۵	۱۱ - ۵۷	۱۴ - ۵۸
	۱۰	—	۱۱ - ۳۸	—		۱۰	۹ - ۵	۱۱ - ۵۵	۱۵ - ۶
	۱۵	—	۱۱ - ۴۰	—		۱۵	۵ - ۵۴	۱۱ - ۵۲	۱۵ - ۱۴
	۲۰	—	۱۱ - ۴۱	۱۷ - ۴۷		۲۰	۵ - ۴۲	۱۱ - ۵۰	۱۵ - ۲۴
	۲۵	—	۱۱ - ۴۲	۱۷ - ۳۵		۲۵	—	۱۱ - ۴۷	۱۵ - ۳۳
مارچ	۱	—	۱۱ - ۴۲	۱۷ - ۲۴	ستمبر	۱	—	۱۱ - ۴۴	۱۵ - ۴۵
	۵	—	۱۱ - ۴۳	۱۷ - ۱۵		۵	—	۱۱ - ۴۱	۱۵ - ۵۴
	۱۰	—	۱۱ - ۴۲	۱۷ - ۳		۱۰	—	۱۱ - ۳۷	۱۶ - ۱
	۱۵	—	۱۱ - ۴۳	۱۶ - ۵۰		۱۵	—	۱۱ - ۳۴	۱۶ - ۹
	۲۰	—	۱۱ - ۴۴	۱۶ - ۳۷		۲۰	—	۱۱ - ۳۰	۱۶ - ۱۸
	۲۵	—	۱۱ - ۴۴	۱۶ - ۲۶		۲۵	—	۱۱ - ۲۸	۱۶ - ۲۸
اپریل	۱	—	۱۱ - ۴۴	۱۶ - ۸	اکتوبر	۱	—	۱۱ - ۲۴	۱۶ - ۳۸
	۵	—	۱۱ - ۴۴	۱۵ - ۵۹		۵	—	۱۱ - ۲۰	۱۶ - ۴۵
	۱۰	—	۱۱ - ۴۴	۱۵ - ۴۶		۱۰	—	۱۱ - ۱۸	۱۶ - ۵۵
	۱۵	—	۱۱ - ۴۵	۱۵ - ۳۵		۱۵	—	۱۱ - ۱۵	۱۷ - ۴
	۲۰	—	۱۱ - ۴۵	۱۵ - ۲۲		۲۰	—	۱۱ - ۱۳	۱۷ - ۱۴
	۲۵	—	۱۱ - ۴۶	۱۵ - ۱۳		۲۵	—	۱۱ - ۱۰	—
مئی	۱	۵ - ۵۵	۱۱ - ۴۶	۱۵ - ۰	نومبر	۱	—	۱۱ - ۸	—
	۵	۹ - ۳	۱۱ - ۴۷	۱۴ - ۵۲		۵	—	۱۱ - ۷	—
	۱۰	۹ - ۱۰	۱۱ - ۴۸	۱۴ - ۴۲		۱۰	—	۱۱ - ۶	—
	۱۵	۹ - ۱۸	۱۱ - ۴۹	۱۴ - ۳۳		۱۵	—	۱۱ - ۵	—
	۲۰	۹ - ۲۷	۱۱ - ۵۰	۱۴ - ۲۶		۲۰	—	۱۱ - ۵	—
	۲۵	۹ - ۳۴	۱۱ - ۵۲	۱۴ - ۲۰		۲۵	—	۱۱ - ۶	—
جون	۱	۹ - ۴۴	۱۱ - ۵۴	۱۴ - ۱۳	دسمبر	۱	—	۱۱ - ۷	—
	۵	۹ - ۴۸	۱۱ - ۵۵	۱۴ - ۹		۵	—	۱۱ - ۸	—
	۱۰	۹ - ۵۲	۱۱ - ۵۶	۱۴ - ۷		۱۰	—	۱۱ - ۹	—
	۱۵	۹ - ۵۵	۱۱ - ۵۷	۱۴ - ۶		۱۵	—	۱۱ - ۱۱	—
	۲۰	۹ - ۵۷	۱۱ - ۵۸	۱۴ - ۷		۲۰	—	۱۱ - ۱۴	—
	۲۵	۹ - ۵۹	۱۲ - ۰	۱۴ - ۸		۲۵	—	۱۱ - ۱۶	—

نوٹ: صحیح مغرب سے سمتِ قبلہ تقریباً ۱۴½ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

سمتِ قبلہ (سورج کے سایے کی مدد سے)

(۲) کراچی اور اس کے نواحی علاقوں کے لئے

عرض البلد تقریباً ۲۵ درجے شمال

طول البلد تقریباً ۶۷ درجے مشرق

سایہ دیکھنے کیلئے کسی ایسی چیز کو منتخب کرنا چاہیئے جو بالکل عموداً کھڑی ہو

مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جبکہ سایہ: سمتِ قبلہ کی طرف ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)	سمتِ قبلہ سے عموداً ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)	سمتِ قبلہ کے مخالف ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)
جنوری	۱	—	۱۲ — ۲۶	—
	۵	—	۱۲ — ۲۹	—
	۱۰	—	۱۲ — ۳۱	—
	۱۵	—	۱۲ — ۳۴	—
	۲۰	—	۱۲ — ۳۶	—
	۲۵	—	۱۲ — ۳۷	—
فروری	۱	—	۱۲ — ۳۹	—
	۵	—	۱۲ — ۴۰	—
	۱۰	—	۱۲ — ۴۰	—
	۱۵	—	۱۲ — ۴۰	—
	۲۰	—	۱۲ — ۴۰	—
	۲۵	—	۱۲ — ۴۰	—
مارچ	۱	—	۱۲ — ۳۹	—
	۵	—	۱۲ — ۳۹	—
	۱۰	—	۱۲ — ۳۷	—
	۱۵	—	۱۲ — ۳۶	۱۸ — ۲۵
	۲۰	—	۱۲ — ۳۵	۱۸ — ۱۶
	۲۵	۶ — ۴۲	۱۲ — ۳۴	۱۷ — ۵۹
اپریل	۱	۶ — ۵۴	۱۲ — ۳۳	۱۷ — ۳۳
	۵	۷ — ۹	۱۲ — ۳۲	۱۷ — ۱۸
	۱۰	۷ — ۲۲	۱۲ — ۳۰	۱۶ — ۵۹
	۱۵	۷ — ۳۸	۱۲ — ۳۰	۱۶ — ۴۱
	۲۰	۷ — ۵۳	۱۲ — ۲۹	۱۶ — ۲۳
	۲۵	۸ — ۱۰	۱۲ — ۲۸	۱۶ — ۵
مئی	۱	۸ — ۲۹	۱۲ — ۲۷	۱۵ — ۴۷
	۵	۸ — ۴۴	۱۲ — ۲۷	۱۵ — ۲۹
	۱۰	۸ — ۵۹	۱۲ — ۲۷	۱۵ — ۱۱
	۱۵	۹ — ۱۵	۱۲ — ۲۷	۱۴ — ۵۵
	۲۰	۹ — ۳۳	۱۲ — ۲۷	۱۴ — ۳۷
	۲۵	۹ — ۴۹	۱۲ — ۲۸	۱۴ — ۲۳
جون	۱	۱۰ — ۱۱	۱۲ — ۲۹	۱۴ — ۲
	۵	۱۰ — ۲۲	۱۲ — ۳۰	۱۳ — ۵۲
	۱۰	۱۰ — ۳۳	۱۲ — ۳۱	۱۳ — ۴۴
	۱۵	۱۰ — ۴۱	۱۲ — ۳۲	۱۳ — ۳۷
	۲۰	۱۰ — ۴۵	۱۲ — ۳۳	۱۳ — ۳۵
	۲۵	۱۰ — ۴۷	۱۲ — ۳۵	۱۳ — ۳۷

مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جبکہ سایہ: سمتِ قبلہ کی طرف ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)	سمتِ قبلہ سے عموداً ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)	سمتِ قبلہ کے مخالف ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)
جولائی	۱	۱۰ — ۴۰	۱۲ — ۳۶	۱۳ — ۳۶
	۵	۱۰ — ۳۳	۱۲ — ۳۶	۱۳ — ۵۲
	۱۰	۱۰ — ۲۰	۱۲ — ۳۷	۱۴ — ۸
	۱۵	۱۰ — ۷	۱۲ — ۳۷	۱۴ — ۲۳
	۲۰	۹ — ۵۱	۱۲ — ۳۷	۱۴ — ۳۹
	۲۵	۹ — ۳۶	۱۲ — ۳۷	۱۴ — ۵۵
اگست	۱	۹ — ۱۲	۱۲ — ۳۷	۱۵ — ۱۹
	۵	۸ — ۵۹	۱۲ — ۳۷	۱۵ — ۳۲
	۱۰	۸ — ۴۱	۱۲ — ۳۵	۱۵ — ۴۷
	۱۵	۸ — ۲۳	۱۲ — ۳۴	۱۶ — ۳
	۲۰	۸ — ۴	۱۲ — ۳۳	۱۶ — ۲۰
	۲۵	۷ — ۴۶	۱۲ — ۳۲	۱۶ — ۳۶
ستمبر	۱	۷ — ۲۲	۱۲ — ۲۹	۱۶ — ۵۷
	۵	۷ — ۷	۱۲ — ۲۸	۱۷ — ۱۰
	۱۰	۶ — ۴۸	۱۲ — ۲۶	۱۷ — ۲۴
	۱۵	۶ — ۲۹	۱۲ — ۲۳	۱۷ — ۳۹
	۲۰	—	۱۲ — ۲۱	۱۷ — ۵۴
	۲۵	—	۱۲ — ۲۰	۱۸ — ۱۰
اکتوبر	۱	—	۱۲ — ۱۸	—
	۵	—	۱۲ — ۱۶	—
	۱۰	—	۱۲ — ۱۴	—
	۱۵	—	۱۲ — ۱۳	—
	۲۰	—	۱۲ — ۱۱	—
	۲۵	—	۱۲ — ۱۰	—
نومبر	۱	—	۱۲ — ۱۰	—
	۵	—	۱۲ — ۱۰	—
	۱۰	—	۱۲ — ۱۰	—
	۱۵	—	۱۲ — ۱۰	—
	۲۰	—	۱۲ — ۱۱	—
	۲۵	—	۱۲ — ۱۲	—
دسمبر	۱	—	۱۲ — ۱۴	—
	۵	—	۱۲ — ۱۵	—
	۱۰	—	۱۲ — ۱۷	—
	۱۵	—	۱۲ — ۱۹	—
	۲۰	—	۱۲ — ۲۳	—
	۲۵	—	۱۲ — ۲۴	—

نوٹ: صحیح مغرب سے سمتِ قبلہ تقریباً ½ ۲ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

عرض البلد تقریباً ۳۱٫۵ درجے شمال طول البلد تقریباً ۷۴٫۳ درجے مشرق	**سمتِ قبلہ** (سورج کے سایے کی مدد سے) (۳) لاہور اور اس کے نواحی علاقوں کے لئے	سایہ دیکھنے کے لئے کسی ایسی چیز کو منتخب کرنا چاہئے جو بالکل عموداً کھڑی ہو

مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ			مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ		
		سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے	سمت قبلہ سے کھڑا ہوتا ہے	سمت قبلہ کے عین خلاف ہوتا ہے			سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے	سمت قبلہ سے کھڑا ہوتا ہے	سمت قبلہ کے مخالف ہوتا ہے
		منٹ ـ گھنٹہ	منٹ ـ گھنٹہ	منٹ ـ گھنٹہ			منٹ ـ گھنٹہ	منٹ ـ گھنٹہ	منٹ ـ گھنٹہ
جنوری	۱	—	۱۱ — ۲۹	—	جولائی	۱	۷ — ۳۲	۱۲ — ۰	۱۴ — ۶
	۵	—	۱۱ — ۳۱	—		۵	۷ — ۳۰	۱۲ — ۰	۱۴ — ۹
	۱۰	—	۱۱ — ۳۳	—		۱۰	۷ — ۲۶	۱۲ — ۰	۱۴ — ۱۵
	۱۵	—	۱۱ — ۳۶	—		۱۵	۷ — ۲۰	۱۲ — ۰	۱۴ — ۲۳
	۲۰	—	۱۱ — ۳۹	—		۲۰	۷ — ۱۳	۱۲ — ۰	۱۴ — ۳۱
	۲۸	—	۱۱ — ۴۱	—		۲۸	۷ — ۴	۱۲ — ۰	۱۴ — ۳۹
فروری	۱	—	۱۱ — ۴۳	—	اگست	۱	۶ — ۵۰	۱۱ — ۵۹	۱۴ — ۵۳
	۵	—	۱۱ — ۴۵	—		۵	۶ — ۴۳	۱۱ — ۵۸	۱۵ — ۰
	۱۰	—	۱۱ — ۴۶	—		۱۰	۶ — ۳۱	۱۱ — ۵۶	۱۵ — ۱۰
	۱۵	—	۱۱ — ۴۷	—		۱۵	۶ — ۲۰	۱۱ — ۵۴	۱۵ — ۲۰
	۲۰	—	۱۱ — ۴۸	—		۲۰	۶ — ۷	۱۱ — ۵۲	۱۵ — ۳۰
	۲۸	—	۱۱ — ۴۸	—		۲۵	۵ — ۵۴	۱۱ — ۵۰	۱۵ — ۴۱
مارچ	۱	—	۱۱ — ۴۸	۱۷ — ۴۵	ستمبر	۱	—	۱۱ — ۴۷	۱۵ — ۵۴
	۵	—	۱۱ — ۴۹	۱۷ — ۳۴		۵	—	۱۱ — ۴۴	۱۶ — ۳
	۱۰	—	۱۱ — ۴۹	۱۷ — ۲۰		۱۰	—	۱۱ — ۴۱	۱۶ — ۱۳
	۱۵	—	۱۱ — ۴۹	۱۷ — ۶		۱۵	—	۱۱ — ۳۸	۱۶ — ۲۲
	۲۰	—	۱۱ — ۴۸	۱۶ — ۵۲		۲۰	—	۱۱ — ۳۹	۱۶ — ۳۳
	۲۵	—	۱۱ — ۴۸	۱۶ — ۴۰		۲۵	—	۱۱ — ۳۲	۱۶ — ۴۴
اپریل	۱	—	۱۱ — ۴۸	۱۶ — ۲۱	اکتوبر	۱	—	۱۱ — ۲۹	۱۶ — ۵۶
	۵	—	۱۱ — ۴۸	۱۶ — ۱۰		۵	—	۱۱ — ۲۶	۱۷ — ۴
	۱۰	—	۱۱ — ۴۷	۱۵ — ۵۶		۱۰	—	۱۱ — ۲۳	۱۷ — ۱۵
	۱۵	۶ — ۴۸	۱۱ — ۴۷	۱۵ — ۴۳		۱۵	—	۱۱ — ۲۱	۱۷ — ۲۵
	۲۰	۵ — ۵۸	۱۱ — ۴۷	۱۵ — ۳۱		۲۰	—	۱۱ — ۱۹	—
	۲۵	۶ — ۹	۱۱ — ۴۷	۱۵ — ۱۸		۲۵	—	۱۱ — ۱۷	—
مئی	۱	۶ — ۲۱	۱۱ — ۴۸	۱۵ — ۴	نومبر	۱	—	۱۱ — ۱۶	—
	۵	۶ — ۳۰	۱۱ — ۴۸	۱۴ — ۵۵		۵	—	۱۱ — ۱۵	—
	۱۰	۶ — ۳۹	۱۱ — ۴۸	۱۴ — ۴۴		۱۰	—	۱۱ — ۱۴	—
	۱۵	۶ — ۴۸	۱۱ — ۴۹	۱۴ — ۳۵		۱۵	—	۱۱ — ۱۴	—
	۲۰	۶ — ۵۸	۱۱ — ۵۰	۱۴ — ۲۵		۲۰	—	۱۱ — ۱۴	—
	۲۸	۷ — ۷	۱۱ — ۵۲	۱۴ — ۱۸		۲۵	—	۱۱ — ۱۵	—
جون	۱	۷ — ۱۸	۱۱ — ۵۳	۱۴ — ۹	دسمبر	۱	—	۱۱ — ۱۶	—
	۵	۷ — ۲۲	۱۱ — ۵۴	۱۴ — ۵		۵	—	۱۱ — ۱۷	—
	۱۰	۷ — ۲۷	۱۱ — ۵۵	۱۴ — ۲		۱۰	—	۱۱ — ۱۹	—
	۱۵	۷ — ۳۱	۱۱ — ۵۶	۱۴ — ۰		۱۵	—	۱۱ — ۲۱	—
	۲۰	۷ — ۳۳	۱۱ — ۵۷	۱۴ — ۱		۲۰	—	۱۱ — ۲۳	—
	۲۵	۷ — ۳۵	۱۱ — ۵۸	۱۴ — ۲		۲۵	—	۱۱ — ۲۵	—

نوٹ: صحیح مغرب سے سمت قبلہ تقریباً ۱۰ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

عرض البلد تقریباً ۳۴ درجے شمالی طول البلد تقریباً ۷۱ درجے شرقی	سمت قبلہ (سورج کے سایے کی مدد سے) (۴) پشاور اور اس کے نواحی علاقوں کے لئے	سایہ دیکھنے کے لئے کسی ایسی چیز کو منتخب کرنا چاہیے جو بالکل عموداً کھڑی ہو۔

مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ: سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے (منٹ۔گھنٹہ)	سمت قبلہ سے عموداً ہوتا ہے (منٹ۔گھنٹہ)	سمت قبلہ کے مخالف ہوتا ہے (منٹ۔گھنٹہ)	مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ: سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے (منٹ۔گھنٹہ)	سمت قبلہ سے عموداً ہوتا ہے (منٹ۔گھنٹہ)	سمت قبلہ کے مخالف ہوتا ہے (منٹ۔گھنٹہ)
جنوری	۱	—	۱۱-۱۷	—	جولائی	۱	۶-۳۲	۱۲-۴	۱۴-۱۱
	۵	—	۱۱-۱۹	—		۵	۶-۳۱	۱۲-۴	۱۴-۱۴
	۱۰	—	۱۱-۲۲	—		۱۰	۶-۲۹	۱۲-۴	۱۴-۱۹
	۱۵	—	۱۱-۲۵	—		۱۵	۶-۲۵	۱۲-۵	۱۴-۲۵
	۲۰	—	۱۱-۲۸	—		۲۰	۶-۲۰	۱۲-۴	۱۴-۳۲
	۲۵	—	۱۱-۳۰	—		۲۵	۶-۱۳	۱۲-۳	۱۴-۳۸
فروری	۱	—	۱۱-۳۳	—	اگست	۱	۶-۳	۱۲-۱	۱۴-۴۸
	۵	—	۱۱-۳۵	—		۵	۵-۵۶	۱۲-۰	۱۴-۵۶
	۱۰	—	۱۱-۳۷	—		۱۰	۵-۴۸	۱۱-۵۷	۱۵-۴
	۱۵	—	۱۱-۳۹	۱۷-۴۸		۱۵	—	۱۱-۵۵	۱۵-۱۳
	۲۰	—	۱۱-۴۰	۱۷-۳۷		۲۰	—	۱۱-۵۲	۱۵-۲۰
	۲۵	—	۱۱-۴۱	۱۷-۲۴		۲۵	—	۱۱-۴۹	۱۵-۲۹
مارچ	۱	—	۱۱-۴۲	۱۷-۱۶	ستمبر	۱	—	۱۱-۴۵	۱۵-۴۰
	۵	—	۱۱-۴۳	۱۷-۷		۵	—	۱۱-۴۳	۱۵-۴۸
	۱۰	—	۱۱-۴۳	۱۶-۵۵		۱۰	—	۱۱-۳۹	۱۵-۵۶
	۱۵	—	۱۱-۴۴	۱۶-۴۴		۱۵	—	۱۱-۳۵	۱۶-۴
	۲۰	—	۱۱-۴۴	۱۶-۳۱		۲۰	—	۱۱-۳۱	۱۶-۱۲
	۲۵	—	۱۱-۴۵	۱۶-۲۰		۲۵	—	۱۱-۲۸	۱۶-۲۱
اپریل	۱	—	۱۱-۴۶	۱۶-۵	اکتوبر	۱	—	۱۱-۲۴	۱۶-۳۲
	۵	—	۱۱-۴۶	۱۵-۵۴		۵	—	۱۱-۲۰	۱۶-۳۸
	۱۰	—	۱۱-۴۶	۱۵-۴۲		۱۰	—	۱۱-۱۸	۱۶-۴۷
	۱۵	—	۱۱-۴۷	۱۵-۳۱		۱۵	—	۱۱-۱۵	۱۶-۵۶
	۲۰	—	۱۱-۴۷	۱۵-۲۰		۲۰	—	۱۱-۱۲	۱۷-۶
	۲۵	—	۱۱-۴۸	۱۵-۱۰		۲۵	—	۱۱-۹	۱۷-۱۴
مئی	۱	۵-۲۹	۱۱-۴۹	۱۴-۵۹	نومبر	۱	—	۱۱-۷	—
	۵	۵-۴۵	۱۱-۵۰	۱۴-۵۰		۵	—	۱۱-۶	—
	۱۰	۵-۵۲	۱۱-۵۱	۱۴-۴۱		۱۰	—	۱۱-۴	—
	۱۵	۵-۵۹	۱۱-۵۲	۱۴-۳۳		۱۵	—	۱۱-۴	—
	۲۰	۶-۷	۱۱-۵۳	۱۴-۲۵		۲۰	—	۱۱-۴	—
	۲۵	۶-۱۳	۱۱-۵۵	۱۴-۲۰		۲۵	—	۱۱-۴	—
جون	۱	۶-۲۱	۱۱-۵۷	۱۴-۱۳	دسمبر	۱	—	۱۱-۵	—
	۵	۶-۲۴	۱۱-۵۸	۱۴-۹		۵	—	۱۱-۶	—
	۱۰	۶-۲۸	۱۱-۵۹	۱۴-۷		۱۰	—	۱۱-۷	—
	۱۵	۶-۳۱	۱۲-۱	۱۴-۷		۱۵	—	۱۱-۹	—
	۲۰	۶-۳۳	۱۲-۲	۱۴-۷		۲۰	—	۱۱-۱۲	—
	۲۵	۶-۳۴	۱۲-۳	۱۴-۸		۲۵	—	۱۱-۱۴	—

نوٹ: صحیح مغرب سے سمت قبلہ تقریباً ۱۶ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

عرض البلد تقریباً ۳۰ درجے شمال
طول البلد تقریباً ۶۷ درجے شرق

سمت قبلہ (سورج کے سایہ کی مدد سے)
(۵) کوئٹہ اور اس کے نواحی علاقوں کے لئے

سایہ دیکھنے کے لئے کسی ایسی چیز کو منتخب کرنا چاہیے جو بالکل عموداً کھڑی ہو۔

مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ: سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے (منٹ ۔ گھنٹہ)	سمت قبلہ سے عموداً ہوتا ہے (منٹ ۔ گھنٹہ)	سمت قبلہ کے مخالف ہوتا ہے (منٹ ۔ گھنٹہ)	مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ: سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے (منٹ ۔ گھنٹہ)	سمت قبلہ سے عموداً ہوتا ہے (منٹ ۔ گھنٹہ)	سمت قبلہ کے مخالف ہوتا ہے (منٹ ۔ گھنٹہ)
جنوری	۱	—	۱۱ — ۴۷	—	جولائی	۱	۷ — ۳۹	۱۲ — ۲۸	۱۴ — ۸
	۵	—	۱۱ — ۴۹	—		۵	۷ — ۳۶	۱۲ — ۲۸	۱۴ — ۱۱
	۱۰	—	۱۱ — ۵۲	—		۱۰	۷ — ۳۲	۱۲ — ۲۸	۱۴ — ۱۷
	۱۵	—	۱۱ — ۵۵	—		۱۵	۷ — ۲۶	۱۲ — ۲۸	۱۴ — ۲۵
	۲۰	—	۱۱ — ۵۸	—		۲۰	۷ — ۱۸	۱۲ — ۲۸	۱۴ — ۳۳
	۲۵	—	۱۲ — ۰	—		۲۵	۷ — ۱۰	۱۲ — ۲۷	۱۴ — ۴۱
فروری	۱	—	۱۲ — ۳	—	اگست	۱	۶ — ۵۶	۱۲ — ۲۶	۱۴ — ۵۵
	۵	—	۱۲ — ۴	—		۵	۶ — ۴۸	۱۲ — ۲۴	۱۵ — ۳
	۱۰	—	۱۲ — ۶	—		۱۰	۶ — ۳۶	۱۲ — ۲۲	۱۵ — ۱۳
	۱۵	—	۱۲ — ۷	—		۱۵	۶ — ۲۶	۱۲ — ۲۰	۱۵ — ۲۳
	۲۰	—	۱۲ — ۸	۱۸ — ۱۵		۲۰	۶ — ۱۲	۱۲ — ۱۸	۱۵ — ۳۳
	۲۵	—	۱۲ — ۹	۱۸ — ۱		۲۵	—	۱۲ — ۱۵	۱۵ — ۴۴
مارچ	۱	—	۱۲ — ۱۰	۱۷ — ۴۹	ستمبر	۱	—	۱۲ — ۱۱	۱۵ — ۵۸
	۵	—	۱۲ — ۱۱	۱۷ — ۳۸		۵	—	۱۲ — ۸	۱۶ — ۷
	۱۰	—	۱۲ — ۱۱	۱۷ — ۲۴		۱۰	—	۱۲ — ۵	۱۶ — ۱۷
	۱۵	—	۱۲ — ۱۱	۱۷ — ۱۱		۱۵	—	۱۲ — ۱	۱۶ — ۲۶
	۲۰	—	۱۲ — ۱۱	۱۶ — ۵۶		۲۰	—	۱۱ — ۵۸	۱۶ — ۳۶
	۲۵	—	۱۲ — ۱۲	۱۶ — ۴۴		۲۵	—	۱۱ — ۵۵	۱۶ — ۴۸
اپریل	۱	—	۱۲ — ۱۲	۱۶ — ۲۴	اکتوبر	۱	—	۱۱ — ۵۱	۱۷ — ۰
	۵	—	۱۲ — ۱۲	۱۶ — ۱۴		۵	—	۱۱ — ۴۸	۱۷ — ۸
	۱۰	—	۱۲ — ۱۲	۱۵ — ۵۹		۱۰	—	۱۱ — ۴۵	۱۷ — ۱۹
	۱۵	—	۱۲ — ۱۲	۱۵ — ۴۷		۱۵	—	۱۱ — ۴۲	۱۷ — ۳۰
	۲۰	۶ — ۳	۱۲ — ۱۳	۱۵ — ۳۴		۲۰	—	۱۱ — ۴۰	۱۷ — ۴۱
	۲۵	۶ — ۱۴	۱۲ — ۱۳	۱۵ — ۲۱		۲۵	—	۱۱ — ۳۸	—
مئی	۱	۶ — ۲۶	۱۲ — ۱۴	۱۵ — ۷	نومبر	۱	—	۱۱ — ۳۶	—
	۵	۶ — ۳۵	۱۲ — ۱۵	۱۴ — ۵۸		۵	—	۱۱ — ۳۵	—
	۱۰	۶ — ۴۴	۱۲ — ۱۵	۱۴ — ۴۷		۱۰	—	۱۱ — ۳۴	—
	۱۵	۶ — ۵۴	۱۲ — ۱۶	۱۴ — ۳۷		۱۵	—	۱۱ — ۳۳	—
	۲۰	۷ — ۴	۱۲ — ۱۷	۱۴ — ۲۷		۲۰	—	۱۱ — ۳۳	—
	۲۵	۷ — ۱۲	۱۲ — ۱۹	۱۴ — ۲۰		۲۵	—	۱۱ — ۳۳	—
جون	۱	۷ — ۲۴	۱۲ — ۲۱	۱۴ — ۱۱	دسمبر	۱	—	۱۱ — ۳۴	—
	۵	۷ — ۲۸	۱۲ — ۲۳	۱۴ — ۷		۵	—	۱۱ — ۳۵	—
	۱۰	۷ — ۳۳	۱۲ — ۲۳	۱۴ — ۴		۱۰	—	۱۱ — ۳۷	—
	۱۵	۷ — ۳۷	۱۲ — ۲۴	۱۴ — ۲		۱۵	—	۱۱ — ۳۹	—
	۲۰	۷ — ۳۹	۱۲ — ۲۶	۱۴ — ۲		۲۰	—	۱۱ — ۴۲	—
	۲۵	۷ — ۴۱	۱۲ — ۲۸	۱۴ — ۴		۲۵	—	۱۱ — ۴۴	—

نوٹ: صحیح مغرب سے سمت قبلہ تقریباً ½ ۳۰ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

عرض البلد تقریباً ۲۵ درجے شمال طول البلد تقریباً ۶۸ درجے مشرق	**سمتِ قبلہ** (سورج کے سایہ کی مدد سے) (۶) حیدر آباد اور اس کے نواحی علاقوں کیلئے	سایہ دیکھنے کیلئے کسی ایسی چیز کو منتخب کرنا چاہیے جو بالکل عموداً کھڑی ہو

مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ: سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)	سمت قبلہ سے عموداً ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)	سمت قبلہ کے مخالف ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)
جنوری	۱	—	۱۲ — ۲۰	—
	۵	-	۱۲ ۲۲	
	۱۰	—	۱۲ — ۲۵	—
	۱۵	—	۱۲ — ۲۷	—
	۲۰	—	۱۲ — ۲۹	—
	۲۵	—	۱۲ — ۳۰	—
فروری	۱	—	۱۲ — ۳۲	—
	۵	—	۱۲ — ۳۳	—
	۱۰	—	۱۲ — ۳۳	—
	۱۵	—	۱۲ — ۳۳	—
	۲۰	—	۱۲ — ۳۴	—
	۲۵	—	۱۲ — ۳۳	—
مارچ	۱	—	۱۲ — ۳۲	—
	۵	—	۱۲ — ۳۲	—
	۱۰	—	۱۲ — ۳۱	—
	۱۵	—	۱۲ — ۳۰	۱۸ — ۲۶
	۲۰	—	۱۲ — ۲۹	۱۸ — ۷
	۲۵	—	۱۲ — ۲۸	۱۷ — ۵۰
اپریل	۱	۶ — ۴۴	۱۲ — ۲۶	۱۷ — ۲۵
	۵	۶ — ۵۹	۱۲ — ۲۵	۱۷ — ۱۱
	۱۰	۷ — ۱۱	۱۲ — ۲۴	۱۶ — ۵۲
	۱۵	۷ — ۲۶	۱۲ — ۲۳	۱۶ — ۳۵
	۲۰	۷ — ۴۱	۱۲ — ۲۳	۱۶ — ۱۸
	۲۵	۷ — ۵۷	۱۲ — ۲۲	۱۶ — ۰
مئی	۱	۸ — ۱۶	۱۲ — ۲۲	۱۵ — ۳۹
	۵	۸ — ۳۰	۱۲ — ۲۲	۱۵ — ۲۵
	۱۰	۸ — ۴۴	۱۲ — ۲۱	۱۵ — ۹
	۱۵	۸ — ۵۹	۱۲ — ۲۱	۱۴ — ۵۳
	۲۰	۹ — ۱۶	۱۲ — ۲۱	۱۴ — ۳۶
	۲۵	۹ — ۳۱	۱۲ — ۲۲	۱۴ — ۲۴
جون	۱	۹ — ۵۱	۱۲ — ۲۳	۱۴ — ۶
	۵	۱۰ — ۱	۱۲ — ۲۴	۱۳ — ۵۹
	۱۰	۱۰ — ۱۰	۱۲ — ۲۵	۱۳ — ۴۹
	۱۵	۱۰ — ۱۸	۱۲ — ۲۶	۱۳ — ۴۳
	۲۰	۱۰ — ۲۱	۱۲ — ۲۷	۱۳ — ۴۲
	۲۵	۱۰ — ۲۳	۱۲ — ۲۹	۱۳ — ۴۴

مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ: سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)	سمت قبلہ سے عموداً ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)	سمت قبلہ کے مخالف ہوتا ہے (منٹ - گھنٹہ)
جولائی	۱	۱۰ — ۱۷	۱۲ — ۳۰	۱۳ — ۵۲
	۵	۱۰ — ۱۱	۱۲ — ۳۰	۱۳ — ۵۸
	۱۰	۱۰ — ۰	۱۲ — ۳۱	۱۴ — ۱۱
	۱۵	۹ — ۴۹	۱۲ — ۳۲	۱۴ — ۲۴
	۲۰	۹ — ۳۴	۱۲ — ۳۱	۱۴ — ۳۹
	۲۵	۹ — ۱۹	۱۲ — ۳۱	۱۴ — ۵۴
اگست	۱	۸ — ۵۷	۱۲ — ۳۱	۱۵ — ۱۶
	۵	۸ — ۴۴	۱۲ — ۳۰	۱۵ — ۲۸
	۱۰	۸ — ۲۷	۱۲ — ۲۹	۱۵ — ۴۳
	۱۵	۸ — ۱۰	۱۲ — ۲۸	۱۵ — ۵۹
	۲۰	۷ — ۵۲	۱۲ — ۲۷	۱۶ — ۱۵
	۲۵	۷ — ۳۵	۱۲ — ۲۶	۱۶ — ۳۰
ستمبر	۱	۷ — ۱۱	۱۲ — ۲۴	۱۶ — ۵۰
	۵	۶ — ۵۶	۱۲ — ۲۲	۱۷ — ۲
	۱۰	۶ — ۳۸	۱۲ — ۱۹	۱۷ — ۱۷
	۱۵	۶ — ۲۰	۱۲ — ۱۷	۱۷ — ۳۱
	۲۰	—	۱۲ — ۱۵	۱۷ — ۴۵
	۲۵	—	۱۲ — ۱۳	۱۸ — ۱
اکتوبر	۱	—	۱۲ — ۱۱	—
	۵	—	۱۲ — ۹	—
	۱۰	—	۱۲ — ۷	—
	۱۵	—	۱۲ — ۶	—
	۲۰	—	۱۲ — ۵	—
	۲۵	—	۱۲ — ۴	—
نومبر	۱	—	۱۲ — ۳	—
	۵	—	۱۲ — ۳	—
	۱۰	—	۱۲ — ۳	—
	۱۵	—	۱۲ — ۴	—
	۲۰	—	۱۲ — ۵	—
	۲۵	—	۱۲ — ۶	—
دسمبر	۱	—	۱۲ — ۷	-
	۵	—	۱۲ — ۸	—
	۱۰	—	۱۲ — ۱۰	—
	۱۵	—	۱۲ — ۱۲	—
	۲۰	—	۱۲ — ۱۴	—
	۲۵	—	۱۲ — ۱۷	—

نوٹ: صحیح مغرب سے سمتِ قبلہ تقریباً ۲ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

عرض البلد تقریباً ۲۶ درجے شمال طول البلد تقریباً ۶۸ درجے مشرق	**سمتِ قبلہ** (سورج کے سایے کی مدد سے) (۷) نواب شاہ اور اس کے نواحی علاقوں کے لئے	سایہ دیکھنے کیلئے کسی ایسی چیز کو منتخب کرنا چاہیے جو بالکل عموداً کھڑی ہو۔

مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ: سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے (منٹ ۔ گھنٹہ)	سمت قبلہ سے عموداً ہوتا ہے (منٹ ۔ گھنٹہ)	سمت قبلہ کے مخالف ہوتا ہے (منٹ ۔ گھنٹہ)	مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ: سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے (منٹ ۔ گھنٹہ)	سمت قبلہ سے عموداً ہوتا ہے (منٹ ۔ گھنٹہ)	سمت قبلہ کے مخالف ہوتا ہے (منٹ ۔ گھنٹہ)
جنوری	۱	—	۱۲ — ۱۵	—	جولائی	۱	۹ — ۴۴	۱۲ — ۲۸	۱۴ — ۵۶
	۵	—	۱۲ — ۱۷	—		۵	۹ — ۳۹	۱۲ — ۲۹	۱۴ — ۱
	۱۰	—	۱۲ — ۱۹	—		۱۰	۹ — ۳۰	۱۲ — ۳۰	۱۴ — ۱۲
	۱۵	—	۱۲ — ۲۱	—		۱۵	۹ — ۲۰	۱۲ — ۳۱	۱۴ — ۲۴
	۲۰	—	۱۲ — ۲۴	—		۲۰	۹ — ۷	۱۲ — ۳۱	۱۴ — ۳۷
	۲۵	—	۱۲ — ۲۵	—		۲۵	۸ — ۵۴	۱۲ — ۳۰	۱۴ — ۵۰
فروری	۱	—	۱۲ — ۲۷	—	اگست	۱	۸ — ۳۳	۱۲ — ۳۰	۱۵ — ۱۱
	۵	—	۱۲ — ۲۸	—		۵	۸ — ۲۲	۱۲ — ۲۹	۱۵ — ۲۲
	۱۰	—	۱۲ — ۲۸	—		۱۰	۸ — ۹	۱۲ — ۲۸	۱۵ — ۳۶
	۱۵	—	۱۲ — ۲۹	—		۱۵	۷ — ۵۰	۱۲ — ۲۷	۱۵ — ۵۰
	۲۰	—	۱۲ — ۲۹	—		۲۰	۷ — ۳۲	۱۲ — ۲۵	۱۶ — ۵
	۲۵	—	۱۲ — ۲۹	—		۲۵	۷ — ۱۹	۱۲ — ۲۳	۱۶ — ۲۰
مارچ	۱	—	۱۲ — ۲۸	—	ستمبر	۱	۶ — ۵۳	۱۲ — ۲۱	۱۶ — ۳۹
	۵	—	۱۲ — ۲۸	—		۵	۶ — ۳۹	۱۲ — ۱۹	۱۶ — ۵۱
	۱۰	—	۱۲ — ۲۷	۱۸ — ۲۸		۱۰	۶ — ۲۲	۱۲ — ۱۷	۱۷ — ۴
	۱۵	—	۱۲ — ۲۷	۱۸ — ۱۱		۱۵	—	۱۲ — ۱۴	۱۷ — ۱۸
	۲۰	—	۱۲ — ۲۶	۱۷ — ۵۳		۲۰	—	۱۲ — ۱۲	۱۷ — ۲۱
	۲۵	—	۱۲ — ۲۵	۱۷ — ۲۷		۲۵	—	۱۲ — ۱۰	۱۷ — ۳۶
اپریل	۱	۶ — ۲۸	۱۲ — ۲۴	۱۷ — ۱۴	اکتوبر	۱	—	۱۲ — ۸	۱۸ — ۲
	۵	۶ — ۳۹	۱۲ — ۲۳	۱۶ — ۵۹		۵	—	۱۲ — ۵	—
	۱۰	۶ — ۵۲	۱۲ — ۲۲	۱۶ — ۴۱		۱۰	—	۱۲ — ۴	—
	۱۵	۷ — ۸	۱۲ — ۲۱	۱۶ — ۲۴		۱۵	—	۱۲ — ۲	—
	۲۰	۷ — ۲۲	۱۲ — ۲۱	۱۶ — ۸		۲۰	—	۱۲ — ۰	—
	۲۵	۷ — ۳۷	۱۲ — ۲۰	۱۵ — ۵۱		۲۵	—	۱۱ — ۵۹	—
مئی	۱	۷ — ۵۵	۱۲ — ۲۰	۱۵ — ۳۱	نومبر	۱	—	۱۱ — ۵۸	—
	۵	۸ — ۷	۱۲ — ۲۰	۱۵ — ۱۹		۵	—	۱۱ — ۵۸	—
	۱۰	۸ — ۲۱	۱۲ — ۲۰	۱۵ — ۳		۱۰	—	۱۱ — ۵۸	—
	۱۵	۸ — ۳۵	۱۲ — ۲۰	۱۴ — ۴۹		۱۵	—	۱۱ — ۵۸	—
	۲۰	۸ — ۵۰	۱۲ — ۲۱	۱۴ — ۳۴		۲۰	—	۱۱ — ۵۹	—
	۲۵	۹ — ۴	۱۲ — ۲۲	۱۴ — ۲۲		۲۵	—	۱۱ — ۵۹	—
جون	۱	۹ — ۲۱	۱۲ — ۲۳	۱۴ — ۷	دسمبر	۱	—	۱۲ — ۱	—
	۵	۹ — ۳۰	۱۲ — ۲۳	۱۳ — ۵۸		۵	—	۱۲ — ۳	—
	۱۰	۹ — ۳۸	۱۲ — ۲۴	۱۳ — ۵۲		۱۰	—	۱۲ — ۵	—
	۱۵	۹ — ۴۴	۱۲ — ۲۵	۱۳ — ۴۸		۱۵	—	۱۲ — ۷	—
	۲۰	۹ — ۴۷	۱۲ — ۲۶	۱۳ — ۴۷		۲۰	—	۱۲ — ۹	—
	۲۵	۹ — ۴۹	۱۲ — ۲۷	۱۳ — ۴۹		۲۵	—	۱۲ — ۱۱	—

نوٹ: ٹھیک مغرب سے سمت قبلہ تقریباً ۵ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

عرض البلد تقریباً ۲۸ درجے شمالی
طول البلد تقریباً ۶۹ درجے مشرق

سمتِ قبلہ (سورج کے سایے کی مدد سے)
(۸) سکھر اور اس کے نواحی علاقوں کے لئے

سایہ دیکھنے کے لئے کسی ایسی چیز کو منتخب کرنا چاہیئے جو بالکل عموداً کھڑی ہو

مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ: سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے (منٹ۔ گھنٹہ)	سمت قبلہ سے عموداً ہوتا ہے (منٹ۔ گھنٹہ)	سمت قبلہ کے مخالف ہوتا ہے (منٹ۔ گھنٹہ)
جنوری	۱	—	۱۲ — ۳	—
	۵	—	۱۲ — ۵	—
	۱۰	—	۱۲ — ۷	—
	۱۵	—	۱۲ — ۱۰	—
	۲۰	—	۱۲ — ۱۲	—
	۲۵	—	۱۲ — ۱۴	—
فروری	۱	—	۱۲ — ۱۶	—
	۵	—	۱۲ — ۱۷	—
	۱۰	—	۱۲ — ۱۸	—
	۱۵	—	۱۲ — ۱۹	—
	۲۰	—	۱۲ — ۲۰	—
	۲۵	—	۱۲ — ۲۰	—
مارچ	۱	—	۱۲ — ۲۰	—
	۵	—	۱۲ — ۲۰	۱۸ — ۱۸
	۱۰	—	۱۲ — ۱۹	۱۸ — ۲
	۱۵	—	۱۲ — ۱۹	۱۷ — ۴۶
	۲۰	—	۱۲ — ۱۸	۱۷ — ۳۰
	۲۵	—	۱۲ — ۱۸	۱۷ — ۱۵
اپریل	۱	—	۱۲ — ۱۷	۱۶ — ۵۴
	۵	۶ — ۱۱	۱۲ — ۱۷	۱۶ — ۴۰
	۱۰	۶ — ۲۴	۱۲ — ۱۶	۱۶ — ۲۲
	۱۵	۶ — ۳۷	۱۲ — ۱۶	۱۶ — ۸
	۲۰	۶ — ۵۰	۱۲ — ۱۵	۱۵ — ۵۲
	۲۵	۷ — ۳	۱۲ — ۱۵	۱۵ — ۳۸
مئی	۱	۷ — ۱۸	۱۲ — ۱۵	۱۵ — ۲۰
	۵	۷ — ۳۰	۱۲ — ۱۶	۱۵ — ۹
	۱۰	۷ — ۴۱	۱۲ — ۱۶	۱۴ — ۵۶
	۱۵	۷ — ۵۴	۱۲ — ۱۶	۱۴ — ۴۴
	۲۰	۸ — ۶	۱۲ — ۱۷	۱۴ — ۳۱
	۲۵	۸ — ۱۸	۱۲ — ۱۸	۱۴ — ۲۱
جون	۱	۸ — ۳۱	۱۲ — ۱۹	۱۴ — ۸
	۵	۸ — ۳۹	۱۲ — ۲۰	۱۴ — ۲
	۱۰	۸ — ۴۵	۱۲ — ۲۱	۱۳ — ۵۸
	۱۵	۸ — ۵۰	۱۲ — ۲۲	۱۳ — ۵۵
	۲۰	۸ — ۵۳	۱۲ — ۲۳	۱۳ — ۵۶
	۲۵	۸ — ۵۵	۱۲ — ۲۴	۱۳ — ۵۷

مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ: سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے (منٹ۔ گھنٹہ)	سمت قبلہ سے عموداً ہوتا ہے (منٹ۔ گھنٹہ)	سمت قبلہ کے مخالف ہوتا ہے (منٹ۔ گھنٹہ)
جولائی	۱	۸ — ۵۱	۱۲ — ۲۵	۱۴ — ۲
	۵	۸ — ۴۷	۱۲ — ۲۶	۱۴ — ۸
	۱۰	۸ — ۴۰	۱۲ — ۲۷	۱۴ — ۱۵
	۱۵	۸ — ۳۲	۱۲ — ۲۷	۱۴ — ۲۴
	۲۰	۸ — ۲۲	۱۲ — ۲۷	۱۴ — ۳۵
	۲۵	۸ — ۱۱	۱۲ — ۲۶	۱۴ — ۴۶
اگست	۱	۷ — ۵۲	۱۲ — ۲۵	۱۵ — ۴
	۵	۷ — ۴۲	۱۲ — ۲۴	۱۵ — ۱۴
	۱۰	۷ — ۲۹	۱۲ — ۲۳	۱۵ — ۲۶
	۱۵	۷ — ۱۵	۱۲ — ۲۲	۱۵ — ۳۸
	۲۰	۷ — ۰	۱۲ — ۲۰	۱۵ — ۵۲
	۲۵	۶ — ۴۵	۱۲ — ۱۸	۱۶ — ۵
ستمبر	۱	۶ — ۲۴	۱۲ — ۱۵	۱۶ — ۲۱
	۵	۶ — ۱۱	۱۲ — ۱۳	۱۶ — ۳۲
	۱۰	—	۱۲ — ۱۰	۱۶ — ۴۴
	۱۵	—	۱۲ — ۷	۱۶ — ۵۶
	۲۰	—	۱۲ — ۴	۱۷ — ۸
	۲۵	—	۱۲ — ۲	۱۷ — ۲۲
اکتوبر	۱	—	۱۱ — ۵۹	۱۷ — ۳۷
	۵	—	۱۱ — ۵۷	۱۷ — ۴۷
	۱۰	—	۱۱ — ۵۵	۱۸ — ۰
	۱۵	—	۱۱ — ۵۳	—
	۲۰	—	۱۱ — ۵۱	—
	۲۵	—	۱۱ — ۴۹	—
نومبر	۱	—	۱۱ — ۴۸	—
	۵	—	۱۱ — ۴۸	—
	۱۰	—	۱۱ — ۴۷	—
	۱۵	—	۱۱ — ۴۷	—
	۲۰	—	۱۱ — ۴۸	—
	۲۵	—	۱۱ — ۴۸	—
دسمبر	۱	—	۱۱ — ۴۹	—
	۵	—	۱۱ — ۵۱	—
	۱۰	—	۱۱ — ۵۳	—
	۱۵	—	۱۱ — ۵۵	—
	۲۰	—	۱۱ — ۵۷	—
	۲۵	—	۱۲ — ۰	—

نوٹ: صحیح مغرب سے سمت قبلہ تقریباً ۷ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

عرض البلد تقریباً ۲۹ درجے شمال طول البلد تقریباً ۷۱ درجے مشرق		سمتِ قبلہ (سورج کے سایے کی مدد سے) (۹) بہاولپور اور اس کے نواحی علاقوں کے لئے							سایہ دیکھنے کے لئے کسی ایسی چیز کو منتخب کرنا چاہئے جو بالکل عموداً کھڑی ہو
مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ			مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ		
		سمتِ قبلہ کی طرف ہوتا ہے	سمتِ قبلہ سے عموداً ہوتا ہے	سمتِ قبلہ کے مخالف ہوتا ہے			سمتِ قبلہ کی طرف ہوتا ہے	سمتِ قبلہ سے عموداً ہوتا ہے	سمتِ قبلہ کے مخالف ہوتا ہے
		منٹ - گھنٹہ	منٹ - گھنٹہ	منٹ - گھنٹہ			منٹ - گھنٹہ	منٹ - گھنٹہ	منٹ - گھنٹہ
جنوری	۱	—	۱۱ — ۴۷	—	جولائی	۱	۸ — ۱۷	۱۲ — ۱۳	۱۴ — ۶
	۵	—	۱۱ — ۵۰	—		۵	۸ — ۱۴	۱۲ — ۱۳	۱۴ — ۸
	۱۰	—	۱۱ — ۵۲	—		۱۰	۸ — ۸	۱۲ — ۱۴	۱۴ — ۱۶
	۱۵	—	۱۱ — ۵۵	—		۱۵	۸ — ۱	۱۲ — ۱۴	۱۴ — ۲۵
	۲۰	—	۱۱ — ۵۷	—		۲۰	۷ — ۵۲	۱۲ — ۱۴	۱۴ — ۳۴
	۲۵	—	۱۱ — ۵۹	—		۲۵	۷ — ۴۲	۱۲ — ۱۳	۱۴ — ۴۴
فروری	۱	—	۱۲ — ۲	—	اگست	۱	۷ — ۲۶	۱۲ — ۱۲	۱۵ — ۰
	۵	—	۱۲ — ۲	—		۵	۷ — ۱۸	۱۲ — ۱۲	۱۵ — ۸
	۱۰	—	۱۲ — ۳	—		۱۰	۷ — ۶	۱۲ — ۱۰	۱۵ — ۱۹
	۱۵	—	۱۲ — ۴	—		۱۵	۶ — ۵۱	۱۲ — ۸	۱۵ — ۳۱
	۲۰	—	۱۲ — ۵	—		۲۰	۶ — ۳۷	۱۲ — ۶	۱۵ — ۴۳
	۲۵	—	۱۲ — ۵	—		۲۵	۶ — ۲۳	۱۲ — ۴	۱۵ — ۵۶
مارچ	۱	—	۱۲ — ۵	۱۸ — ۱۱	ستمبر	۱	۶ — ۴	۱۲ — ۱	۱۶ — ۱۰
	۵	—	۱۲ — ۶	۱۷ — ۵۹		۵	—	۱۱ — ۵۹	۱۶ — ۲۰
	۱۰	—	۱۲ — ۵	۱۷ — ۴۴		۱۰	—	۱۱ — ۵۶	۱۶ — ۳۱
	۱۵	—	۱۲ — ۵	۱۷ — ۳۰		۱۵	—	۱۱ — ۵۳	۱۶ — ۴۲
	۲۰	—	۱۲ — ۴	۱۷ — ۱۴		۲۰	—	۱۱ — ۵۰	۱۶ — ۵۳
	۲۵	—	۱۲ — ۴	۱۷ — ۰		۲۵	—	۱۱ — ۴۸	۱۷ — ۶
اپریل	۱	—	۱۲ — ۳	۱۶ — ۲۹	اکتوبر	۱	—	۱۱ — ۴۵	۱۷ — ۱۹
	۵	—	۱۲ — ۳	۱۶ — ۲۷		۵	—	۱۱ — ۴۲	۱۷ — ۲۸
	۱۰	۶ — ۴	۱۲ — ۲	۱۶ — ۱۴		۱۰	—	۱۱ — ۲۰	۱۷ — ۴۱
	۱۵	۶ — ۱۶	۱۲ — ۲	۱۵ — ۵۸		۱۵	—	۱۱ — ۳۸	—
	۲۰	۶ — ۲۸	۱۲ — ۲	۱۵ — ۴۴		۲۰	—	۱۱ — ۳۶	—
	۲۵	۶ — ۴۰	۱۲ — ۲	۱۵ — ۳۰		۲۵	—	۱۱ — ۳۵	—
مئی	۱	۶ — ۵۴	۱۲ — ۲	۱۵ — ۱۴	نومبر	۱	—	۱۱ — ۳۳	—
	۵	۷ — ۴	۱۲ — ۲	۱۵ — ۴		۵	—	۱۱ — ۳۳	—
	۱۰	۷ — ۱۵	۱۲ — ۲	۱۴ — ۵۱		۱۰	—	۱۱ — ۳۳	—
	۱۵	۷ — ۲۶	۱۲ — ۳	۱۴ — ۴۰		۱۵	—	۱۱ — ۳۲	—
	۲۰	۷ — ۳۷	۱۲ — ۳	۱۴ — ۲۹		۲۰	—	۱۱ — ۳۳	—
	۲۵	۷ — ۴۷	۱۲ — ۵	۱۴ — ۲۱		۲۵	—	۱۱ — ۳۳	—
جون	۱	۸ — ۰	۱۲ — ۷	۱۴ — ۱۰	دسمبر	۱	—	۱۱ — ۳۴	—
	۵	۸ — ۵	۱۲ — ۷	۱۴ — ۵		۵	—	۱۱ — ۳۶	—
	۱۰	۸ — ۱۱	۱۲ — ۸	۱۴ — ۱		۱۰	—	۱۱ — ۳۸	—
	۱۵	۸ — ۱۶	۱۲ — ۹	۱۳ — ۵۹		۱۵	—	۱۱ — ۳۹	—
	۲۰	۸ — ۱۸	۱۲ — ۱۰	۱۳ — ۵۸		۲۰	—	۱۱ — ۴۲	—
	۲۵	۸ — ۲۰	۱۲ — ۱۲	۱۴ — ۰		۲۵	—	۱۱ — ۴۴	—

نوٹ: صحیح مغرب سے سمتِ قبلہ تقریباً ۸ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

عرض البلد تقریباً ۳۰ درجے شمال
طول البلد تقریباً ۷۱½ درجے مشرق

سمتِ قبلہ (سورج کے سایے کی مدد سے)
(۱۰) ملتان اور اس کے نواحی علاقوں کے لئے

سایہ دیکھنے کیلئے کسی ایسی چیز کو منتخب کرنا چاہیے جو بالکل عمودا کھڑی ہو

مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ: سمتِ قبلہ کی طرف ہوتا ہے (منٹ۔گھنٹہ)	سمتِ قبلہ سے عموداً ہوتا ہے (منٹ۔گھنٹہ)	سمتِ قبلہ کے مخالف ہوتا ہے (منٹ۔گھنٹہ)	مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ: سمتِ قبلہ کی طرف ہوتا ہے (منٹ۔گھنٹہ)	سمتِ قبلہ سے عموداً ہوتا ہے (منٹ۔گھنٹہ)	سمتِ قبلہ کے مخالف ہوتا ہے (منٹ۔گھنٹہ)
جنوری	۱	—	۱۱ — ۴۲	—	جولائی	۱	۷ — ۵۷	۱۲ — ۱۲	۱۲ — ۷
	۵	—	۱۱ — ۴۵	—		۵	۷ — ۵۴	۱۲ — ۱۳	۱۲ — ۱۰
	۱۰	—	۱۱ — ۴۷	—		۱۰	۷ — ۴۹	۱۲ — ۱۳	۱۲ — ۱۷
	۱۵	—	۱۱ — ۵۰	—		۱۵	۷ — ۴۲	۱۲ — ۱۴	۱۲ — ۲۵
	۲۰	—	۱۱ — ۵۳	—		۲۰	۷ — ۳۴	۱۲ — ۱۴	۱۲ — ۳۳
	۲۵	—	۱۱ — ۵۴	—		۲۵	۷ — ۲۵	۱۲ — ۱۴	۱۲ — ۴۲
فروری	۱	—	۱۱ — ۵۷	—	اگست	۱	۷ — ۱۰	۱۲ — ۱۲	۱۴ — ۵۷
	۵	—	۱۱ — ۵۸	—		۵	۷ — ۲	۱۲ — ۱۱	۱۵ — ۶
	۱۰	—	۱۱ — ۵۹	—		۱۰	۶ — ۵۰	۱۲ — ۹	۱۵ — ۱۶
	۱۵	—	۱۲ — ۰	—		۱۵	۶ — ۳۷	۱۲ — ۷	۱۵ — ۲۶
	۲۰	—	۱۲ — ۱	—		۲۰	۶ — ۲۳	۱۲ — ۵	۱۵ — ۳۸
	۲۵	—	۱۲ — ۲	—		۲۵	۶ — ۱۱	۱۲ — ۳	۱۵ — ۴۹
مارچ	۱	—	۱۲ — ۲	۱۷ — ۵۹	ستمبر	۱	۵ — ۵۲	۱۱ — ۵۹	۱۶ — ۴
	۵	—	۱۲ — ۳	۱۷ — ۴۸		۵	—	۱۱ — ۵۷	۱۶ — ۱۳
	۱۰	—	۱۲ — ۲	۱۷ — ۳۴		۱۰	—	۱۱ — ۵۴	۱۶ — ۲۳
	۱۵	—	۱۲ — ۲	۱۷ — ۲۰		۱۵	—	۱۱ — ۵۱	۱۶ — ۳۴
	۲۰	—	۱۲ — ۱	۱۷ — ۵		۲۰	—	۱۱ — ۴۸	۱۶ — ۴۴
	۲۵	—	۱۲ — ۱	۱۶ — ۵۱		۲۵	—	۱۱ — ۴۶	۱۶ — ۵۶
اپریل	۱	—	۱۲ — ۱	۱۶ — ۲۱	اکتوبر	۱	—	۱۱ — ۴۲	۱۷ — ۹
	۵	—	۱۲ — ۱	۱۶ — ۲۰		۵	—	۱۱ — ۳۹	۱۷ — ۱۸
	۱۰	—	۱۲ — ۰	۱۶ — ۵		۱۰	—	۱۱ — ۳۷	۱۷ — ۲۹
	۱۵	۶ — ۴	۱۲ — ۰	۱۵ — ۵۲		۱۵	—	۱۱ — ۳۵	۱۷ — ۴۱
	۲۰	۶ — ۱۵	۱۲ — ۰	۱۵ — ۳۹		۲۰	—	۱۱ — ۳۳	—
	۲۵	۶ — ۲۶	۱۲ — ۰	۱۵ — ۲۶		۲۵	—	۱۱ — ۳۱	—
مئی	۱	۶ — ۴۰	۱۲ — ۱	۱۵ — ۱۰	نومبر	۱	—	۱۱ — ۳۰	—
	۵	۶ — ۴۹	۱۲ — ۱	۱۵ — ۱		۵	—	۱۱ — ۲۹	—
	۱۰	۶ — ۵۹	۱۲ — ۱	۱۴ — ۴۹		۱۰	—	۱۱ — ۲۸	—
	۱۵	۷ — ۹	۱۲ — ۲	۱۴ — ۳۹		۱۵	—	۱۱ — ۲۸	—
	۲۰	۷ — ۲۰	۱۲ — ۳	۱۴ — ۲۸		۲۰	—	۱۱ — ۲۸	—
	۲۵	۷ — ۲۹	۱۲ — ۵	۱۴ — ۲۱		۲۵	—	۱۱ — ۲۹	—
جون	۱	۷ — ۴۱	۱۲ — ۶	۱۴ — ۱۱	دسمبر	۱	—	۱۱ — ۳۰	—
	۵	۷ — ۴۶	۱۲ — ۷	۱۴ — ۶		۵	—	۱۱ — ۳۱	—
	۱۰	۷ — ۵۱	۱۲ — ۸	۱۴ — ۳		۱۰	—	۱۱ — ۳۲	—
	۱۵	۷ — ۵۵	۱۲ — ۹	۱۴ — ۰		۱۵	—	۱۱ — ۳۵	—
	۲۰	۷ — ۵۷	۱۲ — ۱۰	۱۴ — ۰		۲۰	—	۱۱ — ۳۷	—
	۲۵	۷ — ۵۹	۱۲ — ۱۲	۱۴ — ۲		۲۵	—	۱۱ — ۳۹	—

نوٹ: صحیح مغرب سے سمتِ قبلہ تقریباً ۱۰ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

عرض البلد تقریباً ۳۳ درجے شمال	سمتِ قبلہ (سورج کے سایے کی مدد سے)	سایہ دیکھنے کے لئے کسی ایسی چیز کو منتخب کرنا چاہیے جو بالکل عموداً کھڑی ہو
طول البلد تقریباً ۷۰½ درجے مشرق	(۱۱) بنوں اور اس کے نواحی علاقوں کے لئے	

مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ سمتِ قبلہ کی طرف ہوتا ہے	سمتِ قبلہ سے عموداً ہوتا ہے	سمتِ قبلہ کے مخالف ہوتا ہے
		منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ
جنوری	۱	—	۱۱—۲۶	—
	۵	—	۱۱—۲۹	—
	۱۰	—	۱۱—۳۱	—
	۱۵	—	۱۱—۳۴	—
	۲۰	—	۱۱—۳۷	—
	۲۵	—	۱۱—۳۹	—
فروری	۱	—	۱۱—۴۲	—
	۵	—	۱۱—۴۴	—
	۱۰	—	۱۱—۴۶	—
	۱۵	—	۱۱—۴۷	۱۸—۱
	۲۰	—	۱۱—۴۹	۱۷—۵۰
	۲۵	—	۱۱—۵۰	۱۷—۳۸
مارچ	۱	—	۱۱—۵۰	۱۷—۲۶
	۵	—	۱۱—۵۱	۱۷—۱۷
	۱۰	—	۱۱—۵۲	۱۷—۵
	۱۵	—	۱۱—۵۲	۱۶—۵۲
	۲۰	—	۱۱—۵۲	۱۶—۳۹
	۲۵	—	۱۱—۵۳	۱۶—۲۸
اپریل	۱	—	۱۱—۵۳	۱۶—۱۰
	۵	—	۱۱—۵۴	۱۶—۰
	۱۰	—	۱۱—۵۴	۱۵—۴۷
	۱۵	—	۱۱—۵۴	۱۵—۳۶
	۲۰	—	۱۱—۵۵	۱۵—۲۵
	۲۵	—	۱۱—۵۵	۱۵—۱۳
مئی	۱	۵—۵۸	۱۱—۵۶	۱۵—۰
	۵	۶—۵	۱۱—۵۷	۱۴—۵۲
	۱۰	۶—۱۳	۱۱—۵۸	۱۴—۴۳
	۱۵	۶—۲۲	۱۱—۵۹	۱۴—۳۳
	۲۰	۶—۳۱	۱۲—۰	۱۴—۲۶
	۲۵	۶—۳۹	۱۲—۲	۱۴—۲۰
جون	۱	۶—۴۸	۱۲—۴	۱۴—۱۲
	۵	۶—۵۳	۱۲—۵	۱۴—۸
	۱۰	۶—۵۶	۱۲—۶	۱۴—۶
	۱۵	۶—۵۹	۱۲—۷	۱۴—۵
	۲۰	۷—۱	۱۲—۹	۱۴—۶
	۲۵	۷—۲	۱۲—۱۱	۱۴—۷

مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ سمتِ قبلہ کی طرف ہوتا ہے	سمتِ قبلہ سے عموداً ہوتا ہے	سمتِ قبلہ کے مخالف ہوتا ہے
		منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ	منٹ۔ گھنٹہ
جولائی	۱	۷—۲	۱۲—۱۱	۱۴—۹
	۵	۷—۰	۱۲—۱۱	۱۴—۱۳
	۱۰	۶—۵۶	۱۲—۱۱	۱۴—۱۹
	۱۵	۶—۵۱	۱۲—۱۱	۱۴—۲۵
	۲۰	۶—۴۴	۱۲—۱۱	۱۴—۳۲
	۲۵	۶—۳۶	۱۲—۱۰	۱۴—۳۹
اگست	۱	۶—۲۵	۱۲—۸	۱۴—۵۱
	۵	۶—۱۴	۱۲—۷	۱۴—۵۸
	۱۰	۶—۸	۱۲—۵	۱۵—۶
	۱۵	۵—۵۸	۱۲—۲	۱۵—۱۵
	۲۰	۵—۴۶	۱۱—۵۹	۱۵—۲۳
	۲۵	—	۱۱—۵۷	۱۵—۳۴
ستمبر	۱	—	۱۱—۵۳	۱۵—۴۶
	۵	—	۱۱—۵۰	۱۵—۵۳
	۱۰	—	۱۱—۴۷	۱۶—۲
	۱۵	—	۱۱—۴۳	۱۶—۱۱
	۲۰	—	۱۱—۳۹	۱۶—۲۰
	۲۵	—	۱۱—۳۶	۱۶—۳۰
اکتوبر	۱	—	۱۱—۳۲	۱۶—۴۱
	۵	—	۱۱—۲۹	۱۶—۴۸
	۱۰	—	۱۱—۲۶	۱۶—۵۷
	۱۵	—	۱۱—۲۳	۱۷—۴
	۲۰	—	۱۱—۲۱	۱۷—۱۷
	۲۵	—	۱۱—۱۸	۱۷—۲۶
نومبر	۱	—	۱۱—۱۶	—
	۵	—	۱۱—۱۵	—
	۱۰	—	۱۱—۱۳	—
	۱۵	—	۱۱—۱۳	—
	۲۰	—	۱۱—۱۳	—
	۲۵	—	۱۱—۱۳	—
دسمبر	۱	—	۱۱—۱۴	—
	۵	—	۱۱—۱۵	—
	۱۰	—	۱۱—۱۶	—
	۱۵	—	۱۱—۱۸	—
	۲۰	—	۱۱—۲۱	—
	۲۵	—	۱۱—۲۳	—

نوٹ: صحیح مغرب سے سمتِ قبلہ تقریباً ۱۵ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔

عرض البلد تقریباً ½۳۴ درجے شمالی طول البلد تقریباً ½۷۳ درجے مشرق	سمت قبلہ (سورج کے سایے کی مدد سے) (۱۲) مظفرآباد اور اس کے نواحی علاقوں کے لئے	سایہ دیکھنے کے لئے کسی ایسی چیز کو منتخب کرنا چاہیئے جو بالکل عموداً کھڑی ہو

مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ			مہینہ	تاریخ	پاکستان کا معیاری وقت جب کہ سایہ		
		سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے منٹ۔گھنٹہ	سمت قبلہ سے عموداً ہوتا ہے منٹ۔گھنٹہ	سمت قبلہ کے مخالف ہوتا ہے منٹ۔گھنٹہ			سمت قبلہ کی طرف ہوتا ہے منٹ۔گھنٹہ	سمت قبلہ سے عموداً ہوتا ہے منٹ۔گھنٹہ	سمت قبلہ کے مخالف ہوتا ہے منٹ۔گھنٹہ
جنوری	۱	—	۱۱ — ۱۱	—	جولائی	۱	۶ — ۴۱	۱۱ — ۵۷	۱۴ — ۹
	۵	—	۱۱ — ۱۴	—		۵	۶ — ۳۹	۱۱ — ۵۷	۱۴ — ۱۲
	۱۰	—	۱۱ — ۱۶	—		۱۰	۶ — ۳۶	۱۱ — ۵۷	۱۴ — ۱۷
	۱۵	—	۱۱ — ۱۹	—		۱۵	۶ — ۳۲	۱۱ — ۵۷	۱۴ — ۲۲
	۲۰	—	۱۱ — ۲۲	—		۲۰	۶ — ۲۹	۱۱ — ۵۶	۱۴ — ۲۹
	۲۵	—	۱۱ — ۲۴	—		۲۵	۶ — ۱۹	۱۱ — ۵۵	۱۴ — ۳۶
فروری	۱	—	۱۱ — ۲۸	—	اگست	۱	۶ — ۸	۱۱ — ۵۴	۱۴ — ۴۰
	۵	—	۱۱ — ۲۹	—		۵	۶ — ۱	۱۱ — ۵۴	۱۴ — ۵۳
	۱۰	—	۱۱ — ۳۱	—		۱۰	۵ — ۵۲	۱۱ — ۵۰	۱۵ — ۱
	۱۵	—	۱۱ — ۳۲	۱۷ — ۴۵		۱۵	۵ — ۴۲	۱۱ — ۴۷	۱۵ — ۹
	۲۰	—	۱۱ — ۳۴	۱۷ — ۳۹		۲۰	۵ — ۲۱	۱۱ — ۴۵	۱۵ — ۱۸
	۲۵	—	۱۱ — ۳۵	۱۷ — ۲۴		۲۵	—	۱۱ — ۴۲	۱۵ — ۲۷
مارچ	۱	—	۱۱ — ۳۶	۱۷ — ۱۲	ستمبر	۱	—	۱۱ — ۲۸	۱۵ — ۲۸
	۵	—	۱۱ — ۳۷	۱۷ — ۵		۵	—	۱۱ — ۳۶	۱۵ — ۴۵
	۱۰	—	۱۱ — ۳۷	۱۶ — ۵۴		۱۰	—	۱۱ — ۳۲	۱۵ — ۵۴
	۱۵	—	۱۱ — ۳۸	۱۶ — ۴۱		۱۵	—	۱۱ — ۲۸	۱۶ — ۱
	۲۰	—	۱۱ — ۳۸	۱۶ — ۲۸		۲۰	—	۱۱ — ۲۴	۱۶ — ۹
	۲۵	—	۱۱ — ۳۸	۱۶ — ۱۷		۲۵	—	۱۱ — ۲۲	۱۶ — ۱۹
اپریل	۱	—	۱۱ — ۳۹	۱۶ — ۱	اکتوبر	۱	—	۱۱ — ۱۷	۱۶ — ۲۹
	۵	—	۱۱ — ۳۹	۱۵ — ۵۴		۵	—	۱۱ — ۱۴	۱۶ — ۳۵
	۱۰	—	۱۱ — ۳۹	۱۵ — ۳۹		۱۰	—	۱۱ — ۱۱	۱۶ — ۴۴
	۱۵	—	۱۱ — ۳۹	۱۵ — ۲۸		۱۵	—	۱۱ — ۹	۱۶ — ۵۴
	۲۰	—	۱۱ — ۴۰	۱۵ — ۱۸		۲۰	—	۱۱ — ۶	۱۷ — ۳
	۲۵	۵ — ۳۲	۱۱ — ۴۱	۱۵ — ۷		۲۵	—	۱۱ — ۳	۱۷ — ۱۱
مئی	۱	۵ — ۴۲	۱۱ — ۴۲	۱۴ — ۵۵	نومبر	۱	—	۱۱ — ۱	—
	۵	۵ — ۴۹	۱۱ — ۴۳	۱۴ — ۴۸		۵	—	۱۱ — ۰	—
	۱۰	۵ — ۵۶	۱۱ — ۴۳	۱۴ — ۳۸		۱۰	—	۱۰ — ۵۸	—
	۱۵	۶ — ۴	۱۱ — ۴۴	۱۴ — ۳۱		۱۵	—	۱۰ — ۵۸	—
	۲۰	۶ — ۱۲	۱۱ — ۴۵	۱۴ — ۲۴		۲۰	—	۱۰ — ۵۸	—
	۲۵	۶ — ۱۹	۱۱ — ۴۷	۱۴ — ۱۸		۲۵	—	۱۰ — ۵۸	—
جون	۱	۶ — ۲۸	۱۱ — ۴۹	۱۴ — ۱۱	دسمبر	۱	—	۱۰ — ۵۹	—
	۵	۶ — ۳۲	۱۱ — ۵۰	۱۴ — ۷		۵	—	۱۱ — ۰	—
	۱۰	۶ — ۳۶	۱۱ — ۵۱	۱۴ — ۵		۱۰	—	۱۱ — ۲	—
	۱۵	۶ — ۳۹	۱۱ — ۵۳	۱۴ — ۴		۱۵	—	۱۱ — ۳	—
	۲۰	۶ — ۴۱	۱۱ — ۵۴	۱۴ — ۵		۲۰	—	۱۱ — ۶	—
	۲۵	۶ — ۴۳	۱۱ — ۵۶	۱۴ — ۶		۲۵	—	۱۱ — ۸	—

نوٹ: صحیح مغرب سے سمت قبلہ تقریباً ۱۵ درجے جنوب کی طرف جھکی ہوئی ہے۔